

หนังสือหายาก ของเก่าที่เรามีอยู่

สินีนางู สมบูรณ์เอนก*

นับตั้งแต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานพิธีพระราชทานห้องสมุดโครงการหลวงเฉลิมพระเกียรติ และทอดพระเนตรกิจการห้องสมุด ของนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2539 ที่ผ่านมานั้นนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นแก่ชาวสำนักหอสมุด ด้วยทรงซักถามเรื่องราวต่างๆ ด้วยความสนพระทัยยิ่ง โดยเฉพาะเกี่ยวกับหนังสือหายากที่นำมาจัดแสดง ความสนพระทัยของพระองค์ท่านประดุจน้ำทิพย์โสมใจที่ พระราชทานแก่คณะทำงานและเสมือนกับเป็นการ “แจ้งเกิด” อีกครั้งของหนังสือหายากเป็นของเก่าแก่ที่มีอยู่ในสำนักหอสมุด

ความหมาย

“หนังสือหายาก” หากสรุปความหมายอย่างสั้นๆ ก็ว่าเป็นหนังสือที่หลงเหลืออยู่ไม่กี่เล่มและอาจซื้อหาได้ง่ายนักในท้องตลาด เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้ว หนังสือหายากก็คือหนังสือเพื่อการศึกษาขั้นสูง ที่ผู้ต้องการใช้ค้นคว้าไม่สามารถจะหาได้โดยง่ายในห้องสมุดทั่วไป และไม่สามารถซื้อได้จากสำนักพิมพ์หรือจากร้านขายหนังสือทั่วไปด้วย เมื่อห้องสมุดต้องการหนังสือหายากก็จะต้องสั่งซื้อจากผู้ค้าหนังสือเก่าด้วยราคาแพง หรือมิฉะนั้นบรรณารักษ์ก็ต้องใช้เวลาเลือกสรรด้วยตนเอง จากหนังสือที่มีผู้ขายมาให้ร้านรับซื้อของเก่า (อัมพร ทีชะระ 2524 : 1)

*บรรณารักษ์ งานศูนย์สนเทศภาคเหนือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็ได้ให้คำนิยามในทำนองเดียวกันว่า เอกสารหายาก เอกสารเพื่อการค้นคว้าวิจัยชั้นสูงที่มีคุณค่า และหาได้ยากในห้องสมุดต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไม่สามารถได้จากสำนักพิมพ์หรือร้านขายหนังสือทั่วไป ทั้งนี้ได้แบ่งประเภทของเอกสารหายากเป็น 3 ประเภท ได้แก่ หนังสือ วารสารและหนังสือพิมพ์ และเอกสารตัวเขียน ในที่นี้จะขอนำเสนอเฉพาะหนังสือ ซึ่งมีข้อพิจารณาการคัดเลือกเป็นหนังสือหายากหลายประการดังจะได้เสนอเป็นลำดับต่อไป

หลักเกณฑ์การคัดเลือกหนังสือหายาก

การพิจารณาตัดสินว่าหนังสือเล่มใดจัดว่าเป็นหนังสือหายากก็อาจตัดสินด้วยคุณค่าของเนื้อหาที่อาจจะมีมุมมองแตกต่างกันไประหว่างนักสะสมหนังสือกับห้องสมุด ซึ่งทำหน้าที่ให้บริการแก่สังคม มีความต้องการที่หลากหลาย และเฉพาะเจาะจงในส่วนของตัวบุคคลหรือนักสะสมหนังสือนั้นๆ อนันทวงศ์ (๒๕๓๒ : ๒๗) ก็ได้ประมวลเกณฑ์การคัดเลือกว่าหนังสืออะไรหรือประเภทใดที่สมควรแก่การสะสม ดังนี้

1. หนังสือเก่า ซึ่งจะดูได้จากการดูปีที่พิมพ์ หรือถ้าไม่มีปีที่พิมพ์ก็ต้องพิจารณาจากตัวหนังสือ
2. หนังสือหายาก หมายถึง หนังสือที่มีอยู่เพียงไม่กี่เล่ม เป็นเพราะพิมพ์เป็นจำนวนน้อย สูญหายไปเกือบหมดแล้ว
3. หนังสือของนักเขียนมีชื่อ ยิ่งนักเขียนมีชื่อโด่งดังเพียงใด หนังสือของเขามักได้รับความนิยมจากนักสะสมหนังสือมากเพียงนั้น เช่น หนังสือของสุนทรภู่ น.ม.ส. ยาขอบ และม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เป็นต้น
4. หนังสือที่มีเนื้อหาน่าสนใจ คือ เป็นหนังสือที่มีเรื่องราวน่ารู้ แต่ไม่มีใครรู้มาก่อน
5. หนังสือที่ออกเนื่องในโอกาสพิเศษ หนังสือประเภทนี้ส่วนมากจะพิมพ์ครั้งเดียว การพิมพ์ซ้ำเช่น หนังสือชุด กรุงเทพฯ ๒๐๐ ปี
6. หนังสือชีวประวัติบุคคลสำคัญ ยิ่งเป็นทำนองอัตชีวประวัติ ยิ่งได้รับความสนใจ
7. หนังสือรูปเล่มและปกสวย หนังสือบางเล่มมีเสน่ห์ชวนให้สะสม อยู่ที่ลักษณะของปกที่แปลกและปกที่สวยงาม ยิ่งเป็นฝีมือของจิตรกรที่มีชื่อ เช่น เหม เวชกร ด้วยแล้ว ยิ่งเป็นที่นิยม

8. หนังสือที่มีภาพเก๋น่าสนใจและหาดูได้ยาก หนังสือประเภทนี้มักเล่นหนังสือชอบแสวงหา
มาก เพราะภาพเก๋นอกจากจะหาดูได้ยากแล้ว เขายังสะสมภาพเก๋ เหมือนกับของเก่าอีกด้วย

9. หนังสือฉบับพิมพ์ครั้งแรก หมายถึง หนังสือแรกพิมพ์เป็นรูปเล่มออกมา ค่าของความนิยม
สูงที่เป็นฉบับแท้และดั้งเดิม ฉะนั้นฉบับที่พิมพ์ครั้งต่อ ๆ มา แม้จะได้มีการปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมใหม่
ไม่ได้รับความสนใจเท่า

10. หนังสือที่มีบุ๊คเพลท บุ๊คเพลท หมายถึง ตราที่มีทั้งรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ ติดไว้ที่ด้าน
ของปกหน้า หรือที่ไบรอนปกของหนังสือ แสดงให้ทราบว่าผู้ใดหรือห้องสมุดใดเป็นเจ้าของ ซึ่งตรา
สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้ ได้ออกแบบกันอย่างพิถีพิถันแปลก ๆ และมีศิลปะน่าดูมาก

11. หนังสือที่พิมพ์ใน พ.ศ.เกิดของตน วัตถุประสงค์ของการเก็บหนังสือประเภทนี้ก็เพื่อต้อง
ทราบสภาพสังคม และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปีที่เกิดว่าเป็นอย่างไรบ้าง เป็นสำคัญ

ในวงการห้องสมุดก็มีหลักเกณฑ์การคัดเลือกเช่นกันว่า หนังสือใดเข้าข่ายเป็นหนังสือหายาก
สมควรแก่การ “สะสม” ไว้ในห้องสมุด ดังเช่นที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีหลักเกณฑ์ 7
ประการ ดังนี้

1. หนังสือเก่าที่มีความสำคัญในด้านที่เป็นเอกสารปฐมภูมิเกี่ยวกับประวัติการพิมพ์ของภูมิภาค
ใดประเทศ

2. หนังสือที่พิมพ์ก่อน ค.ศ.1900 หรือ พ.ศ.2443 หรืออายุน้อยกว่าที่กำหนดนี้ แต่พิจารณา
ว่าสมควรจัดเป็นหนังสือหายาก

3. หนังสือที่จัดพิมพ์ในโอกาสพิเศษ และพิมพ์จำนวนจำกัด ได้แก่

3.1 หนังสืออนุสรณ์งานศพที่จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในงานศพโดยเฉพาะ และมี
ชีวิตของผู้ตายประกอบ ซึ่งสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้

3.2 หนังสืออนุสรณ์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกคณะวิชา

3.3 หนังสือที่จัดพิมพ์ในโอกาสครบรอบทุกร้อยปี ของหน่วยงานรัฐบาล องค์กร หรือ

4. หนังสือที่มีประวัติการครอบครอง ได้แก่หนังสือที่มีคุณค่าและมีผู้มอบให้กับห้องสมุด หนังสือที่มีลายเซ็นของผู้เขียนเป็นที่ระลึกมอบให้กับห้องสมุด ในกรณีที่เป็นหนังสือที่ไม่มีลักษณะเอกสารหายาก แต่มีลายเซ็นของผู้เขียนหรือผู้มอบให้กับห้องสมุด ให้เก็บเฉพาะหนังสือเล่มนั้น เอกสารหายาก

5. หนังสือที่จัดทำด้วยวัสดุที่มีค่าอย่างประณีตสวยงาม มีการเย็บปกเข้าเล่มเป็นพิเศษ เป็นหนังสือที่มีขนาดพิเศษ เช่น เป็นฉบับพิมพ์ย่อส่วน หรือขนาดใหญ่กว่าหนังสือปกติ

6. หนังสือที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในยุคใดยุคหนึ่ง เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516, 6 ตุลาคม 2519 และพฤษภาทมิฬ เป็นต้น

7. หนังสือพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์

คุณค่าของหนังสือหายาก

หนังสือหายากมีคุณค่าอย่างไรที่ห้องสมุดมีความจำเป็นต้องจัดเก็บไว้ให้บริการแก่ผู้ใช้บริการ ในวงกว้างก็อาจกล่าวได้ว่าบรรพชนได้บันทึกความรู้ ความคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ ในรูปของลายลักษณ์อักษรหรือในรูปแบบอื่นเพื่อไม่ให้ความรู้ทั้งหลายสูญหายไป อีกทั้งเป็นบทเรียนที่คนรุ่นหลังได้รับทราบ เรียนรู้ และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไป จนกลายเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะหนังสือหายาก ซึ่งเป็นหนังสือที่มีผู้สะสมไว้เพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี เศรษฐกิจและสังคม หากพิจารณารายละเอียดเฉพาะในวงการห้องสมุด ก็อาจกล่าวได้ว่าหนังสือหายากมีความสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ทำให้ผู้อ่านเกิดการเรียนรู้อย่างไม่สิ้นสุด เพราะในการแสวงหาคำตอบ เพื่อไขข้อสงสัยใด ๆ ก็ตาม หากไม่สอบถามจากผู้รู้ ก็ต้องค้นคว้าหาคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งก็ต้องอาศัยการหาหนังสือเป็นประการสำคัญ ฉะนั้นหนังสือหายากก็เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับการศึกษาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และตลอดไป

2. กระตุ้นให้ผู้อ่านรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้ามากยิ่งขึ้น การได้พบได้เห็นหนังสือหายาก ที่มีความหลากหลายทั้งเนื้อหาและรูปเล่ม ซึ่งมีความสวยงาม มีเสน่ห์หรือมีความแปลกใหม่ หนังสือทั่วไป ย่อมเป็นแรงดึงดูดใจให้ผู้อ่านอยากอ่านเนื้อหาในหนังสือเล่มนั้น ๆ ความเพลิดเพลิน

การแสวงหาความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของหนังสือย่อมทำให้ผู้อ่านมีจิตใจเบิกบานและกระตือรือร้นที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผู้เขียนขอแนะนำ

3. ใช้ประกอบในการเขียนหนังสือ บทความ หรือ ทำรายงาน หนังสือหายากที่จัดเก็บไว้ในหอสมุดจะเป็นข้อมูลอย่างดีสำหรับการค้นคว้าอ้างอิง เพราะหนังสือบางเล่มมีเรื่องราวที่น่าสนใจ แต่ไม่มีใครรู้จักก่อน ฉะนั้น จึงเป็นโอกาสดีที่จะได้เผยแพร่ข้อมูลที่น่าสนใจในวงกว้างต่อไป

ผู้เขียนขอแนะนำ

4. ตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ผู้ใช้บริการมีความสามารถ ความต้องการ และความสนใจแตกต่างกัน บางคนอาจสนใจโหราศาสตร์ ในขณะที่บางคนสนใจนาฏศิลป์และดนตรี ฉะนั้น การนำหนังสือหายากที่ครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างกว้างขวางมากมาย ให้ผู้อ่านเลือกอ่านตามความต้องการและความสนใจ ย่อมสร้างความเพลิดเพลินให้แก่บุคคลนั้นอย่างไม่มีอะไรเทียบได้ อีกทั้งยังได้ความรู้ทำให้หูตากว้างไกลอีกด้วย

ผู้เขียนขอแนะนำ

หนังสือหายากที่น่าสนใจ

ผู้เขียนขอแนะนำ

สำนักหอสมุด ได้คัดเลือกหนังสือหายาก จำนวนหลายรายการเพื่อจัดแสดงในโอกาสอันเป็นมงคลดังกล่าวข้างต้น ตัวอย่างเช่น

ผู้เขียนขอแนะนำ

มโนชญากร, รองอำมาตย์ตรี. จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ

พระพุทธศักราช 2469. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474. 221 หน้า.

ภาพประกอบ.

ผู้เขียนขอแนะนำ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในวันปีใหม่ พ.ศ.2474 ในเล่มแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ตอน คือ เตรียมการก่อนเสด็จ เป็นการรวบรวมจากที่ประกาศเป็นทางราชการ และรายงานของจังหวัดที่ได้จัดการรับเสด็จ คือ มณฑลพิษณุโลก จังหวัดลำปาง เชียงราย ลำพูน และเชียงใหม่ ส่วนตอนที่ 2 ว่าด้วยพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ

ผู้เขียนขอแนะนำ

ความเด่นของหนังสือเรื่องนี้คือ ภาพประกอบที่แสดงถึงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของภาคเหนือ เมื่อครั้งอดีตที่นับวันจะหาดูได้ยาก

ตำราฟ้อนรำ พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466. 190 หน้า. ภาพประกอบ.

“ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าน้องนางเจ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ณ พระเมรุท้องสนามหลวง”

เนื้อหาในเล่มแบ่งเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ว่าด้วยตำนานการฟ้อนรำ เรียบเรียงโดยศาสตราจารย์เชเดส และพราหมณ์กุปฺปัสวามี นายป่วน อินทวงศ์เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทย ว่าด้วยแบบตำราฟ้อนรำของไทยที่เรียบเรียงจากตำราเมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 และที่ 2 หรือ 3 อีก ซึ่งตำราทั้ง 2 เล่มนี้มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เนื้อหาในตอนนี้มีภาพประกอบเป็นลายเส้นด้วยฝีมือวาดของพระวิทย์ประจงและขุนประสิทธิจิตรกรรม ส่วนตอนที่ 3 ว่าด้วยเพลงรำและโยน โดยมีภาพประกอบเป็นภาพถ่าย ซึ่งสาธิตการแสดงโดยนักแสดงฝีมือชั้นครูทั้งสิ้น

ตำราฟ้อนรำเล่มนี้นับเป็นตำราภาษาไทยเล่มแรกที่จัดพิมพ์ขึ้น โดยมุ่งหวังเพื่อเผยแพร่ฟ้อนรำของไทยให้ประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป เป็นการรักษาดำราของไทยมิให้สาบสูญ อีกทั้งเป็นอนุโมทนาในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกฯ. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนิน
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 24 มกราคม 2508. เชียงใหม่ : 2507. 109 หน้า. ภาพประกอบ.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยที่ทางราชการได้จัดส่วนภูมิภาคตามนโยบายขยายการอุดมศึกษาออกมาจากกรุงเทพมหานคร ในการเปิดมหาวิทยาลัยเป็นทางานั้น ทางมหาวิทยาลัยได้รับพระราชทานพระมหากุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดมหาวิทยาลัย ดังนั้นการทำหนังสือเล่มนี้จึงเป็นเครื่องระลึกในพระมหากุณาธิคุณของล้นเกล้าฯ พระองค์ และเป็นอนุสรณ์การเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เนื้อหาของหนังสือที่ระลึกฯ เล่มนี้เป็นการรวบรวมเรื่องราวและหลักฐานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เช่น พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปฏิทินการศึกษา คติของมหาวิทยาลัย เป็นต้น

วัฒนธรรมไทย : การจัดดอกไม้สด. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธัมมสาทรและการเมือง, 2507.
1 เล่ม (หน้าไม่เรียงลำดับ) ภาพประกอบ.

หนังสือเล่มนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการใช้ภาษาไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่คน
 คงจะไม่คุ้นตามากนัก เนื้อหาภายในเล่มเป็นการอธิบายภาพการจัดดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ส่วนท้าย
 มีคำอธิบายเป็นภาษาญี่ปุ่น เยอรมัน อิตาลี และฝรั่งเศส

Choisy, L'Abbe. Journal du Voyage de Siam: fait en 1685-1686.

Paris: Sebastien Mabre-Cramoise, M.DC. LXXXVII. 652 pages.

หนังสือบันทึกการเดินทางของบาทหลวงเดอซวีซีที่เดินทางมายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์
 ราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ให้รายละเอียดการเดินทางตั้งแต่ออกจากเมืองแบรสต์ (Brest) เมื่อวันที่
 18 มิถุนายน ค.ศ. 1685 และบอกเล่าเหตุการณ์บ้านเมือง ขนบธรรมเนียม ฯลฯ ในช่วงที่พำนักอยู่ใน
 กรุงศรีอยุธยา จวบจนกระทั่งเดินทางกลับถึงเมืองแบรสต์ เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ. 1686

Legoux, D.J.B. Siamese French English Dictionary (ศรียพจนานุกรมภาษาไทย). Revised

by J.L.Vey. Bangkok: Printing Office of the Catholic Mission, 1896.

1165 pages.

พจนานุกรม 3 ภาษาให้ความหมายคำในภาษาไทยเป็นภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ
 ทั้งตัวอย่างวิธีการใช้คำ โดยจัดเรียงคำตามอักษรโรมันซึ่งได้อามาใช้ให้ออกสำเนียงเป็นภาษาไทย
 A, B, Ch, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V และ X

หนังสือหายากนอกจากจะมีคุณค่าในตัวเองแล้ว ยังทำให้เกิดความสนใจอย่างหนึ่งสำหรับ
 ผู้ที่รักภาษาไทย ไม่ว่าจะเป็นนักสะสมหนังสือ หรือบรรณารักษ์ผู้ให้บริการที่ได้เห็นผู้ใช้ห้องสมุด ศึกษา
 ค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือหายาก ฉะนั้นจงมาช่วยกันสะสมหนังสือหายากกันเถิดเพื่อลูกหลานของเรา
 ไปภายหน้า

วารสารวิทยบริการ
ปีที่ ๑ ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2541

หนังสือหายาก ของสำนัก
สิรินธร

บรรณานุกรม

ประยงค์ อนันตวงศ์. การสะสมหนังสือ ใน เปิดกรุหนังสือเก่า เอนก นาวิกมูล บรรณาธิการ
หน้า 26-28. กรุงเทพฯ : สมาคมนิสิตเก่าอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 2532.

สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์. สื่อการศึกษาในห้องสมุดและศูนย์สนเทศ. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2538.

อัมพร ทีชะระ. หนังสือหายาก. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

Ferguson, Stephen. "Rare Books in University Libraries". Library Trends.
36 (Summer 1987) : 157-169.

+++++